

תורת הבטחון

פרשת וישלח

ורחמיו על כל מעשיו, ר"ל צדיקים ורשעים. ואמרו (סנהדרין מו, ב): "בשעה שכן אדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי". ע"כ אמר בתחלה בטח בה', כלומר בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע בטח בה'. ואח"כ אמר ועשה טוב, כלומר אעפ"י שהוא רחום וחנון, אל יבטיחך יצרך שלא תראה רע, כי השי"ת מאריך רוחיה וגבי דיליה", עכ"ל. הרי מפורש בדבריו שאפילו רשע ואין בידו מעשים, בגלל בטחונו, הקב"ה מרחם עליו. וע"ע במש"כ רבינו בחיי (סוף פר' עקב) וז"ל, "ומי האיש הירא ושם ה' מבטחו ינצל מן הצרה אף על פי שהיתה ראויה לבא עליו", עכ"ל. הרי, להדיא בדבריו, דבטחון אינו תלוי כלל אם האדם ראוי, דבטחון בהשי"ת אינו תלוי בזכותים כלל. וע"ע במש"כ החפץ חיים (נפוחות ישראל פ"ח) וז"ל, "ודע עוד דמדת הבטחון אין תלוי בזכותים שאפילו הוא אדם שאינו הגון, אך שחיקך בטחונו בה' כח הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו השי", כ"כ הגר"א וכו" עכ"ל.

א"כ קשה טובא, מדוע יעקב אבינו לא היה בוטח בהשי"ת, אפילו אם חטא בחטא שהחניף לעשו אחיו, מ"מ אילו היה בוטח בהשי"ת אין לו מקום להיות ירא כלל? ותמוה מה שהוסיף הכלי יקר שיעקב אבינו היה צר לו שינכו לו מזכויותיו על ידי שיצילהו מעשו אחיו, הרי הבוטח בהשי"ת אינו תלוי בזכויות כלל כנ"ל, א"כ מדוע היה יעקב אבינו ירא?

הטא של חנופה הוא מחסרון בטחון בהשי"ת

ונראה לבאר הענין בעזרה"ת, דשאני חטא של חנופה משאר חטאים, דשורש השרשים של החטא של חנופה מיוסד על חסרון במדת הבטחון. שהטעם שאחד מחניף לאחר היינו משום שהוא רוצה למצא חן בעיניו, אבל הבוטח בה' יודע שהוא אינו תלוי כלל באחר, והוא כולו תלוי אך ורק ביד השי"ת, וכל מה שיגיע לו, ירוויח אפילו בלי אותו חנופה, וע"כ אין שום תועלת כלל בחנופה. וכן מפורש בדברי החובת הלבבות (פסיקה לשגור הבטחון): "ומהם שהבוטח באלהים יביאנו הבטחתו עליו שלא יעבד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם ולא יעבדם להתרצות אליהם, ולא יחניף להם, ולא יסכים עמהם בבלתי עבודת האלהים, ולא יפחידהו ענינם, ולא יירא ממחלקותם", עכ"ל. וכ"כ הבית הלוי (ק' הבטחון) וז"ל, "והנה ממידת הבטחון, לבד מצוה זו עצמה, עוד יוצא לו תועלת, כי הבוטח השלם ינצל מכמה גופי עבירות, ינצל מחנופה", עכ"ל.

בביאור מדוע המחניף לחבירו נופל בידו

ולפי זה, מאחר שמבואר דיסוד ושורש של החטא של חנופה הוא מחסרון מדת הבטחון בהשי"ת, א"כ מובן היטב מה שאמרו חז"ל: "שכל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו". שידוע מן היסודות של בטחון בהשי"ת, מי שבוטח בהשי"ת זוכה להשגחתו, אבל חס ושלוש מי

אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו

ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות: (לב, ח)

הנה דבר זה קשה מאוד להבין, מדוע היה יעקב אבינו ירא בכלל, אמאי לא בטח בהקב"ה, שאילו היה בוטח בהקב"ה, אין שום מקום כלל להיות ירא מעשו. ולא עוד, אלא שכבר הבטיח לו הקב"ה שישמרנו מכל רעה, א"כ בודאי היה לו לבטוח בהשי"ת?

והנה כבר עמדו על זה כמה מפרשים. וז"ל הכלי יקר: "ביראה זו יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם נכון למה זה ועל מה זה היה מתירא, אחר שהבטיחו הקב"ה פעמיים לשומרו, פעם ראשון במראה הסולם נאמר ושמרתך בכל אשר תלך, פעם שני בהיותו בבית לבן נאמר שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך. ומה שפירשו שהיה ירא פן יגרום החטא ימאן השכל לקבל דעת זה, כי זה שמונה ימים שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך, וכי יעלה על הדעת לומר שביני ביני נתקלקל וחטא חטאה גדולה שגרמה לו לבטל יעוד זה", עכ"ל.

כל המחניף לחבירו נופל בידו

ותירץ הכלי יקר ליישב הענין וז"ל: "והקרוב אלי לומר בהיתר ספק זה, על דרך שאמרו חז"ל (סוטה מא, ב): אמר ר' אלעזר כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו וכו', וכמו כן כאן יעקב הרגיש בעצמו שחטא בזה שהחניף לרשע ואמר "כה אמר עבדך יעקב", וכן תפשו חז"ל על יעקב כדמסיק בבראשית רבה (פרשה ע"ה) עשו לדרכו הוא הולך וכו' ויעקב עשה קודש חול וקרא לעשו "אדוני" מצד החנופה שהחניף לרשע, על כן היה מתירא כי ידע יעקב שכך היא המדה שכל המחניף לרשע לסוף נופל בידו על כן נאמר: "ויירא יעקב", ולפי שיעקב בלי ספק היו בידו זכויות כל כך הרבה שיהיו מכריעות על עוון זה, מכל מקום היה צר לו שינכו לו מזכויותיו על ידי שיצילהו מעשו אחיו, לכך נאמר ויצר לו", עכ"ל. הרי, יעקב הרגיש בעצמו שעבר על החטא של חנופה במה שאמר לעשו "כה אמר עבדך יעקב" וכן קרא לעשו "אדוני", ומצד חטא זה, היה ירא שמא סופו ליפול ביד עשו אחיו.

אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו

ודברי הכלי יקר תמוהים מאוד, דהא גופא צ"ב, דאה"נ יעקב אבינו הרגיש בעצמו שחטא בחטא של חנופה שהחניף לעשו הרשע, מ"מ ידועים דברי המדרש (ילקוט שמעוני תהלים רנז מש"ט) וז"ל, "רבי אליעזר ורבי תנחום בשם רבי ירמיה אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו", עכ"ל. וכן האריך הרמב"ן (אמונה ונצחון פרק ב) קצת ע"ז וז"ל, "עוד אמר בטח בה' ועשה טוב, כלומר, אעפ"י שאין בידך מעשים ותדע בעצמך שאתה רשע, עם כל זה בטח בה' כי הוא בעל רחמים וירחם עליך, כמו שנאמר

שאינו בוטח בהשי"ת אינו זוכה להשגחתו, ואדרבה השי"ת מסיר השגחתו מעליו. וכמו שכתב החובת הלבבות (ע"ל), **"ומי שבטח בזולת ה' מסיר האלהים השגחתו מעליו, ומניח אותו ביד מי שבטח עליו"**, ע"כ. ל. א"כ, מי שמחניף לחבירו, ותולה בטחונו בו - באותו שמחניף אליו, הקב"ה מניח אותו בידי אותו איש, שהרי השי"ת מסיר השגחתו מעליו.

וכיון שכן דהך חטא של חנופה הוא משורש חסרון בטחון בהשי"ת, א"כ י"ל, שזהו הטעם שיעקב אבינו היה ירא, משום שהיה ירא שחסר לו מדת הבטחון בלב שלם בהשי"ת, ועל זה צריך להיות ירא. ומצד חטא זה היה ירא 'שמא יגרום החטא', והיה צר לו שינכו לו מזכויותיו, שאילו היה לו בטחון גמור בהשי"ת, אין מקום להיות ירא שמא ינכו לו מזכויותיו דבטחון אינו תלוי בזכויות, משא"כ אם לא היה לו בטחון והצלתו מיד עשו תלוי בזכויותיו יש מקום להיות ירא. ונמצא דיעקב אבינו לא היה ירא מעצם עבירת איסור של החטא, דמצד עצם האיסור אינו סתירה לבטחון בהשי"ת, רק היה ירא משורש של החטא, דהיינו חסרון בטחון בהשי"ת כמש"כ לעיל.

וכל זה מפורש בדברי המדרש שציין הכלי יקר וז"ל המדרש: "וישלח יעקב, ר' הונא פתח (משלי פו, י): "מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו", שמואל בר נחמן אמר משל לארכי לסטים [לשר הגזלנים] שהיה ישן בפרשת דרכים, עבר חד ושרי מעיר ליה, א"ל קום לך דבישא שכיח הכא, קם ושרי מקפח ביה. א"ל ניער בישא א"ל דמיך הוה ועוררתניה, כך אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב", ע"כ. וביאר העץ יוסף, שהנמשל, שאילו היה בטחונו של יעקב אבינו חזק, אז היה מתבטל כל הכח של עשו ולא היה ביכלתו של עשו לעשות לו רעה, אבל יעקב אבינו שלח לו ואמר לו "כה אמר עבדך יעקב" - היה כמו שהעיר הלסטים שהיה ישן. וע"כ יעקב אבינו היה בפחד משום שלא היה שלם במדת הבטחון, וזהו גופא סיבה ליפול ביד עשו.

דברי החובת הלבבות בענין רשע ובוטח בה'

ועל דרך זה כתב מרן ר' אהרן קוטלר ליישב דברי החובת הלבבות. דהנה כבר עמדו כל העולם כולו, על דברי החובת הלבבות שכתב (ש"ת) **הבטחון פ"ג** וז"ל, "וההקדמה הרביעית, שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייבו בו הבורא מעבודתו, ולעשות מצוותיו ולהזהר מאשר הזהירו ממנו, כפי מה שהוא מבקש, שיהיה הבורא לו במה שהוא בוטח עליו בו, כמ"ש רז"ל: עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ואמר הכתוב: בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה. ואמר: טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו. אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו, כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה והכרתו, כי הוא רואה, כי מי שנתמנה לו מבני אדם על דבר, כשהוא מצוה אותו להתעסק בצורך מצרכיו או מזהיר אותו מדבר ויעבר על מצוותיו, ויגיע לממנה עברו על מצוותו, **כי יהיה הסבה החזקה להמנע ממנו העשות מה שבטח עליו בו**", ע"כ. ל. ודבריו צ"ב, שהרי מצינו בדברי המדרש הנ"ל שבטחון אינו תלוי בזכויות, שאפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו?

וכתב רבי אהרן קוטלר זצ"ל (משנת רבי אהרן ס"ח, עמ' י"ח) וז"ל, "ובספר חובות הלבבות בשער הבטחון (פ"ג) מבואר דלא שייך בטחון כשעובר רצון ה', ומסתייע שם לזה מקראי **והדברים צ"ע, דהלא אמרו ז"ל ואפילו רשע הבוטח חסד יסובבנו?** ואפשר דהא דמוכח בקראי **דברשע לא שייך בטחון היינו כשחוטא בדבר שהוא נגד הבטחון עצמו דרוצה למלאות רצונו בדרכים אסורים כגון דחוטא בענין משא ומתן באמונה** וסיבת החטא היא דנחפז להשיג הון, ובוטח בה' דבזו הדרך ישיג מבוקשו הנה בזה האופן אין בטחונו אמיתי דאם היה בטחונו כראוי הרי אין מעצור לה' להושיע באופנים מותרים אבל אם הבטחון הוא אמיתי בזה אמרו חסד יסובבנו ואפילו הוא רשע בענינים אחרים", ע"כ. ל. הרי מבואר, דהא דמועיל 'בטחון' לרשעים, היינו רק באופן שאין רשעתם מתנגד למדת הבטחון. וכגון אם משאו ומתנו אינו כפי רצון ה', אז לא יהני ליה בטחון שהרי אותו חטא הוי סתירה למהות הבטחון. וא"כ מובן היטב מדוע יעקב אבינו היה ירא שמא יגרום החטא, שחטא של חנופה, הוא סתירה למהות הבטחון בהשי"ת.

כל זמן שאינו 'מורד' יכול לקוות לכל טוב

וכן יש לדייק בדברי החובת הלבבות שכתב "אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו וכו'". כלומר, שיש חילוק בין רשע ואין בידו מעשים טובים, ובין היכא שהוא "ממרה" בהקב"ה. והביאור בזה הוא, ש"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ואפילו עשה אדם חטא, אי"ז סתירה לבטחון. אבל מי שהוא ממרה בהקב"ה, דהיינו שיודע ריבונו ומתכוון למרוד בו ח"ו, הרי זה סתירה לבטחון. ועי' מש"כ בזה החפץ חיים (שמירת השלשן סלק ב, פרק י"ט) וז"ל, **"הקב"ה אינו מדקדק על האדם לומר אושיעך רק באופן שתהיה צדיק**, רק אומר לו לא אושיעך אם תהיה מורד ח"ו, ולזה סיימו יהושע וכלב ואמרו אך בה' אל תמרודו. **וכל זמן שאין אדם מורד בהקב"ה לעקור מצוותיו בכוונה, יוכל לקוות לכל טוב**", ע"כ. ל. ומפורש בדבריו הק' כהך יסוד, שכל זמן שאין האדם מורד בהקב"ה, אינו סותר בטחונו בו יתב"ש, ורק כאשר ממרה פי ה' ומורד בו הוי סתירה.

לא יאשמו 'כל' החוסים בו

וכל זה מפורש יותר נמי בדברי המדרש (פסלים שומר טוב, ממור 6) וז"ל, "לא ימנע טוב להולכים בתמים זה אברהם, שנאמר (בראשית יג, י): "התהלך לפני והיה תמים", ואם באברהם הכתוב מדבר היה לו שיאמר אל ימנע טוב להולך בתמים, ומהו להולכים בתמים, אלא זה אברהם שהלך לפני הקב"ה בתמימות, נעשה לו מגן, **אף כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן**, ואחריו מה כתיב (פסלים פד, י): "אשרי אדם בוטח בך", **אברהם אין כתיב כאן אלא אדם, כל אדם**", ע"כ. ל. ובספר אבי הישיבות (עמ' לג) הביא מימרא מר' חיים וולאז'ינער וז"ל, מרגלא בפומיה דר' חיים משום רבו הגר"א: בטחון בה' אינו אך נחלת האנשים השלמים ביראה ובמצוות. אפילו יהודי שחטא והמרה את פי השם, יש לו לבטוח בה' שימלא צרכיו. פעם **התבטא הגר"א באזניו: "ולא יאשמו כל החוסים בו"** נאמר בתהלים. **לא אליהו [הגר"א] ולא חיים [רבי חיים מוולאז'ין] אמר הכתוב, אלא "כל החוסים בו", כולם ממש**, ע"כ.